

Vanförestalter och internatskolor för rörelsehindrade

Några bilder ur en 80-årig epok
1890-1971

Internatskolor för funktionshindrade

Under drygt 80 år fanns det i Sverige ett antal internatskolor för funktionshindrade barn och ungdomar fram till 1971.

De var utspridda geografiskt över landet och hade var och en sitt upptagningsområde.

Skolorna var knutna till vanförestalterna och omfattade från början främst yrkesskola och senare även folkskola och realskola samt gymnasium.

Vanförestalter och skolor fanns på följande platser:

- Härnösand
- Stockholm (Solna) och Lidingö
- Göteborg
- Helsingborg

Dessutom fanns Eugeniahemmet i Solna, som drevs av en egen förening och tog emot elever från hela Sverige.

Vanförestalerna

Vanförestalerna bildades av välgörenhetsföreningar genom privata initiativ i slutet på 1800-talet.

Staten övertog 1937 det ekonomiska ansvaret för vanförestalerna i landet från de föreningar som hade startat och drivit verksamheten i Härnösand, Stockholm, Göteborg och Helsingborg.

Verksamheten på institutionerna

Vanförelanstalterna liksom Eugeniahemmet bedrev:

- Yrkesskolor med elevhem
- Ortopedisk klinik och sjukhus
- Tillverkning av hjälpmedel
- Folkskolor med elevhem

Eugeniahemmet i Solna

Eugeniahemmet fick namn efter prinsessan Eugenie genom en förening "Sällskapet Eugeniahemmet".

Hon skrev 1881 ett "upprop till Sveriges mödrar och kvinnor" om bidrag för att kunna hjälpa sjuka och funktionshindrade barn som inte hade någonstans att ta vägen. De insamlade pengarna räckte till ett hem i en villa i Sundbyberg.

Ytterligare gåvor strömmade in och 1886 byggdes en större byggnad "Gamla hemmet" på en tomt i Solna nära nuvarande Karolinska sjukhuset.

"Gamla hemmet"

Eugeniahemmet byggdes ut

Året efter tillkom en byggnad, kallad huvudbyggnaden. Efter en tid fanns yrkesskola med skrädderi, skomakeri och ortopedisk verkstad samt maskinstickning, sömnad och vävning för omkring 80 elever. Folkskolan för yngre barn hade plats för cirka 50 elever. Vidare hade hemmet plats för 30 "överåriga", som bodde på hemmet och deltog i arbetet. Dessutom fanns en ortopedisk klinik med cirka 30 vårdplatser.

Huvudbyggnaden

Eugeniahemmet hade egna odlingar

Eugeniahemmet hade från början en stor tomt och trädgård med fruktträd, bärbuskar, grönsaksland och blommor. Djur fanns det också, grisar, får, kalkoner, höns och en häst. Så länge man hade allt detta kvar var hemmet till en del självförsörjande när det gällde mat. Anställda skötte det mesta, men eleverna hjälpte också till med att skörda vad trädgården gav.

Elever arbetar i trädgården 1926.

Fritidsaktiviteter på Eugeniahemmet

Eugeniahemmet hade en stor park som tillät olika slag av fritidsaktiviteter. Där förekom idrott som fotboll, bandy, ishockey, spark- och kälkåkning.

Andra aktiviteter var scoutverksamhet. Något som var viktigt var musik och körsång, som förekommit så länge som hemmet funnits till.

Bandylag, sångkör, scouter och cykelåkare.

Eugeniahemmet sattes ifråga

År 1959 gjorde Lis Asklund ett avslöjande och granskande reportage i Sveriges Radio om vården av funktionshindrade barn på Eugeniahemmet.

Bland annat beskrevs att tre 14-åriga pojkar hade lyssnat på radio olovligt, vilket ledde till att de relegerades.

Inrikesministern sa att reportaget var lögnaktigt, och att statlig utredning inte behövdes.

Lis Asklund var legitimerad sjuksköterska

Statlig handikapputredning följde

Lis Asklund stod på sig och debatten tog ny fart. En utredning inleddes, som gav henne rätt om de påstådda förhållandena.

Reportaget medförde även en debatt om censur, som ledde till en ny stadga i radiolagen om rätten att göra samhällskritiska program.

I förlängningen bidrog reportaget till en statlig handikapputredning, som ledde till att internatskolorna avskaffades.

Lis Asklund blev radioproducent och författare

Centrum för vård av neurosedynskadade

1962 blev Eugeniahemmet centrum för vård och habilitering av över 100 barn födda med missbildningar till följd av att mödrarna tagit sömnmedlet "Neurosedyn", ett talidomidpreparat, under graviditeten.

Barnens skador kunde bestå av nästan total avsaknad av armar eller ben, i andra fall olika missbildningar av händer och fötter. Öron- och ögonmissbildningar var även vanliga.

Den då nyligen utexaminerade socionomen och Eugeniahemmets vikarierande kurator Inga-Maj Juhlin blev befordrad till rikskurator för "Neurosedynbarnens" habilitering.

"Rikskuratoren" Inga-Maj Juhlin

Eugeniahemmets nedläggning

Riksdagen fattade 1971 beslut om att Eugeniahemmet och de andra internatskolorna för funktionshindrade skulle läggas ner. Eleverna skulle i stället beredas plats i det ordinarie skolsystemet.

Eugeniahemmet hade som mest cirka 200 elever och andra intagna med omkring 70 anställda.

Eugeniahemmet fördes över till Karolinska sjukhuset, där de flesta större byggnaderna finns kvar med andra funktioner.

Elever i solskenet framför vävstugan.

Vanföreanstalten i Stockholm

Vanföreanstalten i Stockholm bildades 1891 av "Föreningen för bistånd åt lytta och vanföra i Stockholm".

Verksamheten startade med yrkesskola i liten skala i hyrda lokaler.

År 1900 flyttade vanföreanstalten till egen fastighet, där eleverna kunde ges helinackordering.

Här fanns även ortopedisk klinik med vårdplatser.

Byggnaden är idag en bostadsrättsförening.

Fastigheten på Grev Turegatan 59 och 61

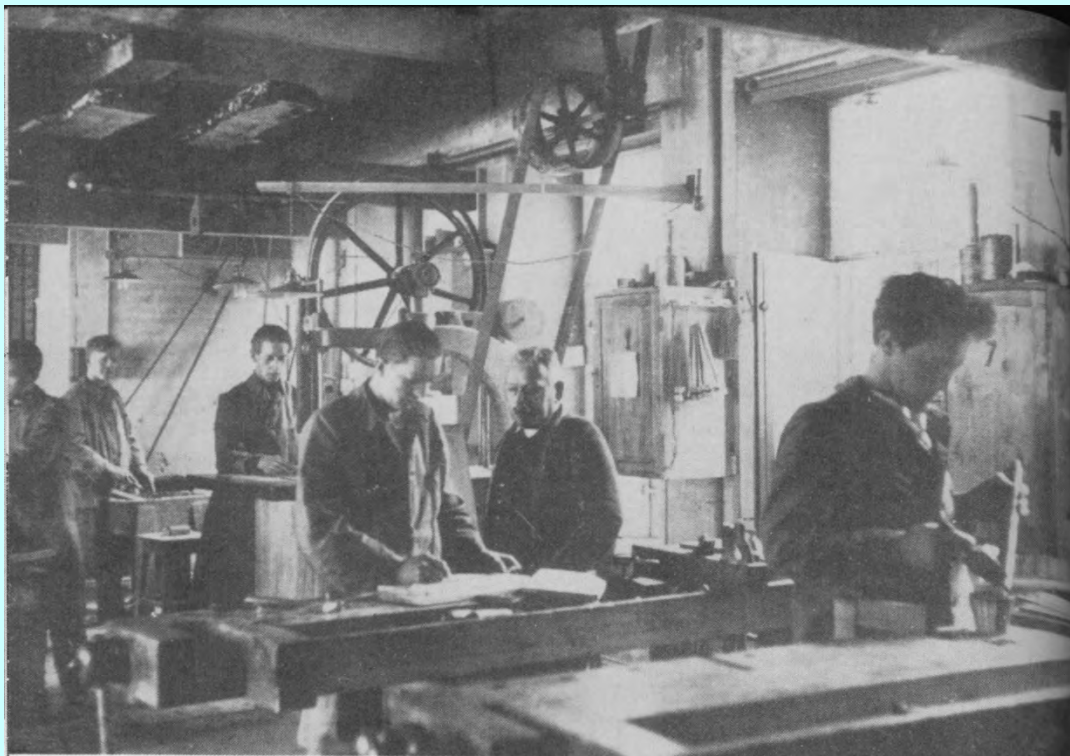
Grev Turegatan i Stockholm 1900-1935

På de manliga yrkes-
skolorna undervisades i
bokbinderi, borstbinderi,
skrädderi och rotting-
flätning.

Senare tillkom skomakeri,
snickeri och svarvning.

Flickorna fick undervisning
i klädsömnad, maskin-
stickning, enklare vävning
och virkning.

Ett skolhem med folkskola
inrättades på Lidingö 1915.

Yrkesskola för snickeri på Grev Turegatan

Namnbyte till Norrbackainstitutet "Norrbacka"

Vanförelanstalten flyttade 1935 till stora nybyggda lokaler i Solna på Norrbackaområdet.

Där samlades yrkesskolorna, Sveriges största ortopediska sjukhus och ortopedisk verkstad.

År 1946 inrättades folkskolans högre avdelning med klasserna 7-10 ("realskolan").

Namnet ändrades 1949 till Norrbackainstitutet.

Norrbackainstitutet i Solna

Realskolan på Norrbackainstitutet

Realskolan, som formellt var folkskolans högre avdelning, bedrev utbildning med korrespondensundervisning i samarbete med Brevskolan och med tre anställda lärare och med omkring 50 elever.

Eleverna examinerades som privatister vid Solna högre allmänna läroverk.

Den första gruppen tog realexamen 1949 och den sista klassen gick ut 1964.

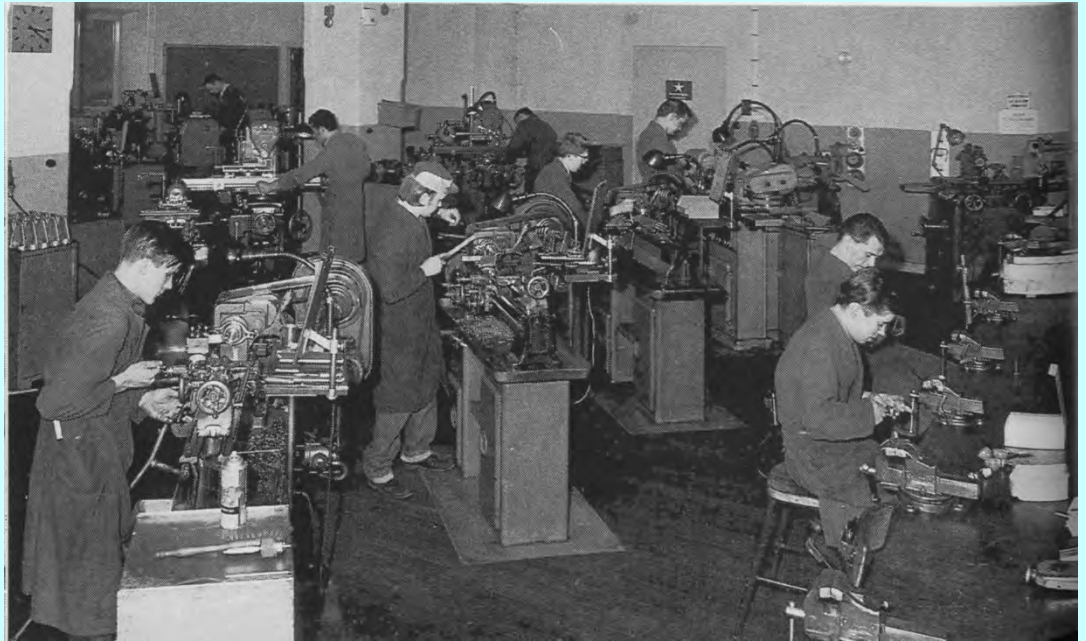
Realexamen på Norrbackainstitutet 1950

Modernare yrken på Norrbacka

På Norrbackainstitutet blev yrkesutbildningen mer modern med utbildning till finmekaniker, billackerare, fotograf och radio-TV-tekniker.

Här infördes även kontorsutbildning och utbildning i automatisk databehandling ADB.

Som mest hade yrkesskolan på Norrbacka cirka 250 elever och realskolan cirka 50 elever.

Finmekaniska yrkesskolan "Finmek"

Gymnasium på Norrbacka

Från läsåret 1964 - 65 inrättades först fackskola och sedan gymnasieskola i samarbete med Solna läroverk.

De första studenterna tog examen 1967.

Norrbackainstitutet liksom de andra internatskolorna lades ner 1971.

Norrbackas byggnader finns kvar och ingår i Karolinska sjukhuset.

Den första kullen studenter

Idrotten på Norrbacka

Handikappidrotten föddes på Norrbacka och skolan hade från mitten av 1950-talet en anställd idrottslärare.

Elever och lärare på skolan bildade 1956 den första idrottsföreningen för handikappade.

Några elever från Norrbacka gjorde det första svenska internationella deltagandet i Berlin 1958.

Basketträning på regementet Ing1 i Solna 1957

Skolhemmet på Lidingö

Vanförestaltens skolhem på Lidingö startades 1915. Det var liksom de andra skolhemmen vid vanförestalterna i Göteborg och Helsingborg resultat av en riksinsamling.

Insamlingen skedde efter svåra polioepidemier 1911 och 1912 och inbringade 600 000 kronor.

Skolhemmet på Lidingö hade från 1929 plats för 45 elever i fyra klasser.

Skolhemmet på Lidingö var en träbyggnad

Utbyggnad på Lidingö på 1940-talet

Efter utbyggnaden fanns:

Källarvåning med skyddsrum, förråd och verkstad.

Bottenvåning med badrum och simbassäng, sex sovsalar, två rum för föreståndarinnan, expedition, kök och serveringsrum, förråd och skolsal.

En första våning med två skolsalar, matsal, dagrum i två våningar, materialrum och slöjdsal.

Vindsvåning med tre stycken lärarinnerum, sju bostadsrum för personal och dagrum.

Skolsal på skolhemmet på Lidingö

Högstadium på Lidingö från 1964

De anställda på skolhemmet på Lidingö var föreståndarinna, två folkskolelärarinnor, en småskolelärarinna, en kokerska, sex biträden och en gårdskarlar.

År 1964 inrättades högstadieskola på Lidingö och den fanns ända fram till nedläggningen 1971.

Byggnaden är numera riven och på platsen finns i stället villabebyggelse.

Personal vid soluret på Lidingö på 1950-talet

"Vanföret" i Göteborg

Vanföreanstalten i Göteborg bildades 1885 av en ideell förening "Föreningen för bistånd åt vanföre i Göteborg".

Yrkesskola med två elever startade samma år och sedan tillkom klinik 1902.

År 1912 flyttades hela verksamheten till en egen byggnad i Änggården.

Vanföreanstalten i Göteborg

Skolhemmet i Göteborg tillkom 1916

Ett ”skol- och uppfostringshem” inrättades 1916 och lades ner redan 1941.

Skolhemmet är den mindre byggnaden till höger om vanförestalten.

Yrkesskolan hade omkring 80 elever och skolhemmet hade plats för 30 barn.

Bortom skolhemmet syns klinikbyggnaden.

På 1920-talet fanns det drygt 50 sängplatser på kliniken.

Vanförestalten i Göteborg
med skolhem och klinik

Namnbyte till Änggårdens yrkesskolor i Göteborg

På platsen, där skolhemmet hade legat byggdes ett elevhem för yrkesskolan.

Vanförestalten bytte namn till Änggårdens yrkesskolor.

Där fanns bland annat en välrenommerad radio- och TV-utbildning.

Byggnaderna ingår numera i Göteborgs universitet.

Elevhemmet vid Änggårdens yrkesskolor

DHR startade i Göteborg

År 1923 bildades ”Kamratföreningen ”De Vanföras Väl” på Vanförestalten i Göteborg.

Föreningen i Göteborg fick snart efterföljare vid vanförestaltern i Helsingborg och Stockholm.

Organisationen hade de första åren en mycket stark bindning till vanförestaltern, men under 1930-talet uppstod en rad föreningar i Sydsverige bland rörelsehindrade utanför dessa institutioner.

Efter några namnbyten heter föreningen DHR sedan 2009.

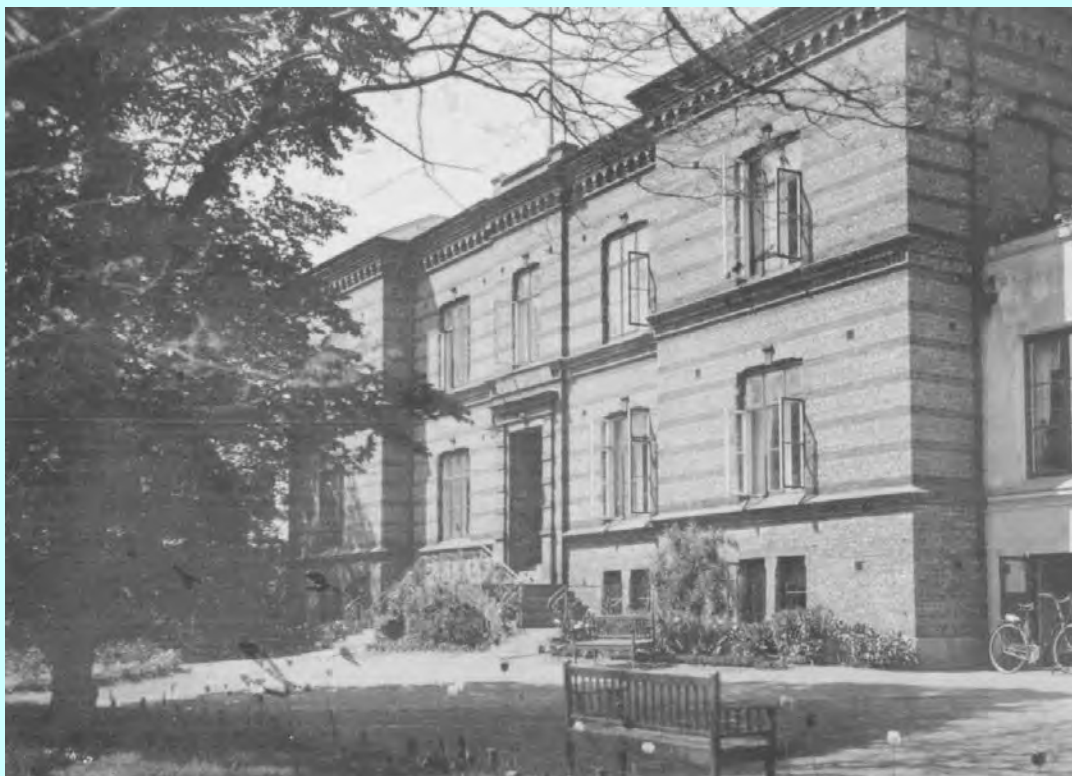

"Vanföran" i Helsingborg

År 1887 bildades efter dansk förebild "Föreningen för bistånd åt vanföra i Skåne" med ändamålet "att bistå obemedlade kroppsligt vanföra men andligt normala personer".

Dessa skulle erhålla "fri läkarvård och förses med lämplige bandager, skenbeslag och konstgjorda lemmar m. m".

Arbetsskolan "Hemmet" togs i bruk 1891 med plats för 40 elever.

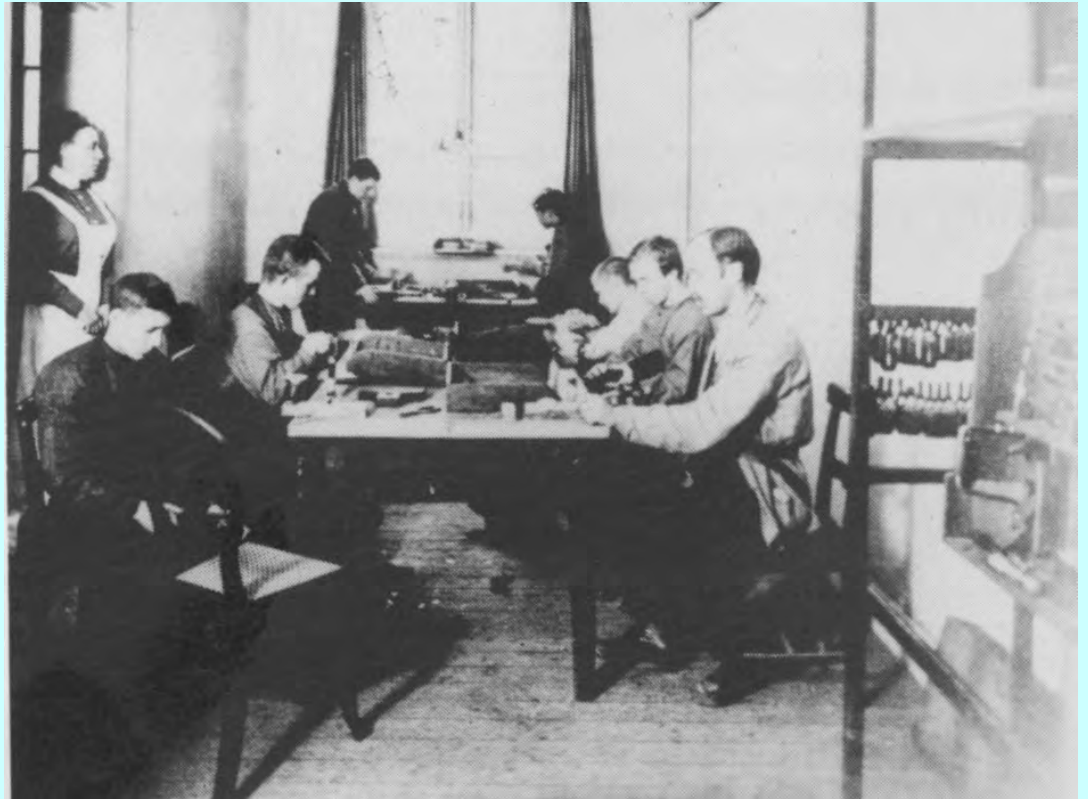

Yrkesskolan "Hemmet" i Helsingborg

Yrkesskolan i Helsingborg

Minimiåldern för intagning till yrkesskolan var 14 år. Den första tiden bedrevs utbildning för pojkar i borstbinderi, korgflätning och träsnideri. Senare tillkom snickeri, skrädderi och skomakeri.

Flickor fick utbildning i sömnad, tapisseri och virkning, vilket utökades med vävning och trikåstickning. Det blev vanligt att stadens damer beställde sin brudutstyrsel på arbetsskolan.

Borstbindarskolan i Helsingborg

Tillbyggnad i Helsingborg 1913

År 1913 gjordes en tillbyggnad för klinik och ortopedisk verkstad.

Dessutom inköptes två villor i närheten som elevhem för yrkesskolan.

I slutet av 1930-talet fanns plats för drygt 100 elever.

Antalet vårdplatser på kliniken uppgick till 80.

Skolhemmet hade omkring 50 elever.

Hela Vanföreanstalten hade som mest cirka 175 anställda.

Namnet byttes 1953 till Sköldenborgsinstitutet, men det slog inte igenom.

Vanföreanstalten i Helsingborg med tillbyggnaden till höger i bilden

Skolhemmet i Helsingborg färdigt 1918

Skolhemmet byggdes i Raus plantering söder om Helsingborg.

Undervisningen omfattade småskola och folkskolans fullständiga kurser.

Där fanns tre skolsalar med småskola, mellanskola och storskola samt elevhem.

Till skolhemmet hörde en stor tomt med skog, fotbollsplan och lekstugor.

Byggnaden ägs sedan 1983 av en bostadsrättsförening.

Vanförestaltens skolkolhem i Helsingborg

Skandalen i Helsingborg 1950

I januari 1950 avslöjades i tidningarna att det hade förekommit överdriven aga, tvångsmatning och duschning med kallt vatten samt annan bestraffning under lång tid på skolhemmet.

Medicinalstyrelsen gjorde inspektion på skolhemmet och höll förhör med elever och personal.

Föreståndarinnan Emelie Secher ansökte om avsked och beviljades pension.

Tidningarna skrev mycket om skolhemmet i Helsingborg 1950

"Vanföret" i Härnösand

Vanföreanstalten i Härnösand var den yngsta institutionen och startades 1931 av "Föreningen för bistånd åt vanföra i Norrland och Dalarna" i lokaler, som var byggda för kustartilleriregementet KA4. Föreningen hade bildats redan 1915.

Regementet lades ner och lokalerna togs inte i bruk för det ändamålet utan byggdes om till vanföreanstalt, som i folkmun kallades "Vanföret".

Skolhemmet är till vänster i bilden.

Vanföreanstalten i Härnösand
med skolhem och klinik

Traditionella yrken i Härnösand

Utbildningen på yrkes-
skolan omfattade yrken,
som av tradition varit
vanliga för rörelsehindrade
såsom skomakeri, sömnad,
skrädderi, tapetseri,
snickeri, vävning och
husligt arbete (hembiträde).
Senare tillkom yrken som
bilelektriker, radio-
mekaniker och urmakare.
Det var svårare att skapa
lämpliga utbildningslinjer
för flickor.

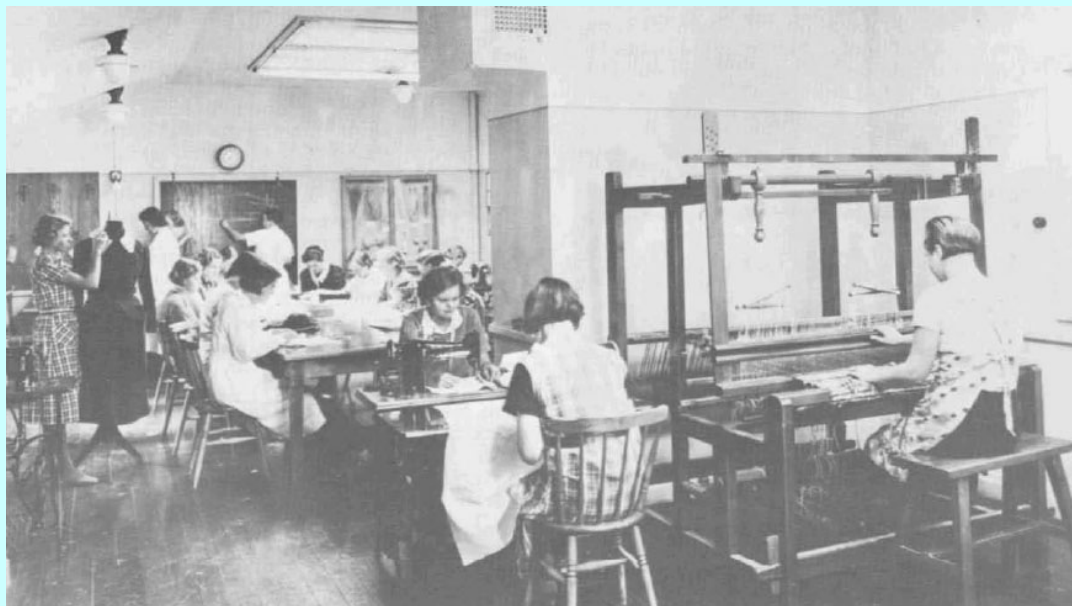
Yrkesskolan för skomakare på
Vanförestalten i Härnösand

Flerårig utbildning i Härnösand

Utbildningstiden på yrkesskolorna beräknades till 4 år med undantag för skomakeriet där 2-2 1/2 år ansågs tillräckligt. För sömnad anslogs 2 år och för husligt arbete ett år.

Antalet platser på yrkesskolan var cirka 100.

I vissa fall fick eleverna möjlighet att avlägga gesällprov i sitt yrke.

Yrkesskolan för sömnad och vävning
på Vanförestalten i Härnösand

Skolhemmet i Härnösand

På ”skol- och uppfostringshemmet” fanns småskola och folkskola med klasserna 1 till 6.

På skolhemmet gick omkring 40 elever.

Undervisningen var den samma som på andra skolor och eleverna fick avgångsbetyg efter skoltidens slut.

Skolhemsbyggnaden är numera ett ”Ungdomens hus”.

Klassrum på skolhemmet i Härnösand

Drygt 100 anställda i Härnösand

Några elever fick utbildning på ortopedverkstaden, som tillverkade bandage, proteser och andra hjälpmedel.

Bilden visar verkstadens monter på Härnösandsutställningen 1935.

På hela "Vanföret" fanns omkring 110 anställda och antalet sängplatser på den ortopediska kliniken uppgick till omkring 100.

Byggnaden innehåller numera landsarkivet för norrlandslänen.

Hjälpmedel på Härnösandsutställningen 1935

Nedläggningen av institutionerna 1971

Landstingen och städer utanför landstingen hade 1965 blivit skyldiga att inrätta särskilda elevhem för funktionshindrade barn för att dessa skulle kunna delta i undervisningen på grundskolan.

Antalet elever på vanförestalternas yrkesskolor och skolhem hade minskat på 1960-talet och eleverna kom i allt större utsträckning från länen i vanförestalternas närhet.

Eleverna, som kom till anstalterna var mindre rörliga än tidigare.

Den statliga handikapputredningen föreslog i sitt betänkande 1969, som

kallades "Bättre utbildning för handikappade" att de särskilda internatskolorna skulle läggas ner och eleverna föras över till de vanliga skolorna.

Riksdagen fattade beslut 1971 och därmed var en drygt 80-årig epok till ända.

En rest finns kvar genom några riksgymnasier med rörelsehinderanpassad utbildning i Göteborg, Kristianstad, Stockholm och Umeå. Undervisning ges inom den kommunala gymnasieskolan.

Föreningen Norrbacka-EH

Föreningen Norrbacka & Eugenia-hemmets vänner startade 1994.

Bland grundarna fanns:

Roland Söderlund, tidigare elev på Eugeniahemmet 1926-1942,

Gert Boström, tidigare rektor på Norrbackainstitutet 1957-1971 och

Sune Nordgren, tidigare elev på skolhemmet i Härnösand och på Norrbacka 1953-1962.

Föreningen har omkring 120 medlemmar.

Hemsidan har haft 125 000 besökare.

Aktuella aktiviteter:

- Samla in elevberättelser.
- Skanna fotografier och texter.
- Föra över filmer, rullband m m till datamedium.
- Lägga ut material på hemsidan.
www.norrbacka-eh.se
- Arkivera insamlat material.
- Ge ut Roland Söderlunds självbiografiska bok "Robert".
- Medverka i forskningsprojektet "Liveable Disabilities" i Umeå.

Vill du läsa mer?

Litteratur om Vanförestalterna och internatskolorna:

- ”Ho klarer sej allti”, minnen av Karin Westlund (elev på Eugeniahemmet och tidigare förbundsordförande i DHR), utkom 2013.
- ”Invalidernas hus”, roman om Norrbacka av Dagny Sundgren, utkom 1956.
- ”Slotten på berget” historik om Norrbackainstitutet och Eugeniahemmet av Nils Wallin (tidigare ombudsman i DHR), utkom 1993.
- ”Poliot”, elevberättelser från skolhemmet i Helsingborg sammanställda av Inger Wiggosdotter-Ahnmark, tidigare elev på skolhemmet i Helsingborg, utkom 1984.
- ”Vanförestalten i Helsingborg”, historik av Allan Persson, tidigare styrelseordförande i stiftelsen för bistånd åt vanföra i Skåne, utkom 1989.
- ”Vanförestalten i Härnösand”, historik av Yngve Näslund, utkom 1992.
- ”Bakom fasaderna”, berättelser av Elis Johansson, Erik Ståhl med flera.
- ”Eugeniahemmet, en återblick på en 50-årig verksamhet 1886-1936” av överläkare Gustav Asplund, utkom 1936.
- ”Robert”, självbiografisk berättelse av Roland Söderlund, tidigare elev på Eugeniahemmet, utkommer 2016.